

KÖZGYŰJTEMÉNYEK ÉS POLITIKAI MŰVELTSÉG

Mielőtt tulajdonképpen mondandómra rátérnék, hadd kíséreljek segítséget nyújtani a közgyűjtemény mint fogalom pontosításához.

Olyan intézmény, amelyet közgyűjteménynek kellene nevezni, éppogy nem létezik, mint ahogyan nincs gyümölcs sem. Van alma és barack és dinnye, de nincs gyümölcs. Ugyanigy: vannak könyvtárak, levéltárak, muzeumok, de a közgyűjtemény csak absztrakt, összefoglaló fogalomként létezik, amelyet elsősorban akkor használhatunk eredményesen, ha a könyvtárak, a levéltárak, a muzeumok közös vagy rokon jellemzőit, feladatait, tevékenységeit kívánjuk vizsgálni.

A különféle típusu közgyűjtemények közt éppoly sok a hasonlóság, mint a különbözőség, s nem ritkán az utóbbiak bizonyulnak fontosabbaknak, még akkor is, ha a könyvtárak, levéltárak és muzeumok funkcionálisan mintegy át is szövik egymást: gyakorlatilag minden levéltárban és muzeumban működik olyan könyvtár, amelynek feladata éppen az intézményben folyó munka segítése; a levéltárak és könyvtárak nagy mennyiségben őriznek olyan muzeális dokumentumokat, amelyeket alkalmanként muzeumi kiállításokon is bemutatnak; levéltári jellegű tevékenységet pedig - ha mást nem, hát levéltári anyagok létrehozását - meg éppenséggel minden intézmény folytat.

Három intézménytípusunk között a leglényegesebb hasonlító, összekapcsoló jellemző azok fő tevékenysége, nevezetesen a legkülönbözőbb jellegű és anyagu információhordozók, dokumentumok, tárgyi és írott emlékek gyűjtése, rendszerezése, feldolgozása és valamilyen módon rendelkezésre bocsátása, hasznossá tétele.

190

A könyvtárak, levéltárak és muzeumok közt a rokonságot is mutató, ugyanakkor a történelem folyamán mindig is sok vitára le-
hetőseget adó érintkezési pont maga a gyűjtés. Világos és egyértel-
mű elhatárolásra aligha van lehetőség, sőt napjainkban, amikor a
számítógépes adattár levéltári anyag, amikor a muzeumok hang-
szalagokat, a könyvtárak filmeket, videokazettákat gyűjtenek, re-
ménytelen vállalkozás volna.

Valamennyi közgyűjteménynek - s ezt magasszintű jogszabá-
lyok, pártdokumentumok, irányelvek is rögzítik - tevékeny részt
kell vállalnia általában is a műveltségi szint emelésében, s ezen
belül kiemelten a politikai műveltségi szint emelkedésének elősegi-
tésében. S ami még ezen túl is közös jellegzetesség: a politikai is-
meretek, tudás növelésében, a politikai képességek és készségek
kialakításának erősítésében nem résztvevénységként, de teljes
munkájukkal vesznek részt a könyvtárak, a levéltárak és a muzeu-
mok. Így van ez még akkor is, ha természetesen vannak olyan szol-
gáltatások, rendezvények, kiadványok, amelyek határozottabban és
direktebben szolgálják ezt a célt.

A kétségtelen, elsősorban a célok, feladatok körében megtalál-
ható hasonlóságok mellett azonban természetesen már ezen a
szinten is - ha eszközöket, módszereket tekintünk - akkor pedig
igen nagy számban találunk eltéréseket is, s javarészt mások azok
a gondok, problémák is, amelyekkel általában napi munkájuk, s kü-
lönösen a politikai műveltség erősítése érdekében végzett tevékeny-
ségük során ezek az intézmények küszködnek.

A rendelkezésünkre álló idővel való ésszerűbb gazdálkodás
érdekében engedjék meg, hogy viszonylag rövidebben, tömörebben
ejtsek néhány szót a levéltárak és a muzeumok politikai nevelő
szerepéről, munkájáról, s részletesebben foglalkozzam azzal a
közgyűjtemény-típussal, amely egyúttal az egész művelődési tevé-
kenységnek is egyik alapintézménye, a könyvtárakkal.

Levéltáraink - jellegüknek megfelelően - elsősorban rég- és
közelmúltunk alaposabb, pontosabb megismeréséhez adnak sajátos
eszközöket, írott dokumentumokat. A helytörténeti kutatásokban, a
helyismereti mozgalomban való részvételükkel, az új lendületet

kapott üzem-történetírásba való bekapcsolódásukkal, de főleg a történelmi múlt hiteles feltárásával sokat tettek és még többet tehetnek az ember és környezete kapcsolatrendszerének erősítéséért, jobb megismeréséért, az egészséges lokálpatriotizmus megalapozásáért - s ugyanakkor vadhajításainak visszaszorításáért -, s a szűkebb közösség történetének megismerése-megismertetése révén az ebbe való demokratikus beilleszkedést és részvételt is segítik.

A muzeumok, elsősorban kiállításaik, rendezvényeik révén is, már lényegesen több olyan eszközzel rendelkeznek, amely közvetve vagy közvetlenül a politikai műveltség gyarapítását teszi lehetővé. Gyűjteményeik, ezekre alapozott kutatásaik és kiállításaik alkalmasak arra, hogy bemutassák a természet alakulásának és a társadalom fejlődésének főbb eseményeit, tendenciáit, a termelőerők, termelési eszközök fejlődését, a társadalmi viszonyok alakulásának folyamatát, a társadalom különféle osztályai és rétegei életmódjának alakulását, az ember és környezete viszonyát, a természet átalakítását és így tovább. Így a muzeumok tevékeny részt vállalhatnak és vállalnak a marxista világnézet, a korszerű történelem-szemlélet formálásában, a hazafias és internacionalista nevelésben, a szocialista életmód és a szocialista magatartásformák kialakításában és megerősítésében.

Nem véletlen, hogy a nemzetközi és a magyar munkásmozgalm történetének tárgyi emlékeit muzeumaink különös gonddal gyűjtik, dolgozzák fel és teszik hozzáférhetővé a legszélesebb közönség számára.

Az elmúlt években muzeumaink többsége - nem kis részben a közművelődési párthatározat és törvény hatására - jelentősen nyitottabbá vált és a korábbiaknál lényegesen szélesebb eszköztárszert használ fel céljainak. Különösen lényegesek azok a muzeumi rendezvények, amelyekkel egy-egy táj közművelődési tevékenységéhez illeszkednek, s kiemelten is említést érdemel a "Tájak, Kórok, Muzeumok" mozgalom, amely a belföldi turizmus számára adott újszerű, műveltségnevelő tartalmat.

Ahogy a politikai műveltségi szint pozitív befolyásolása érdekében a muzeumok lényegesen változatosabb és hatékonyabb

eszközökkel rendelkeznek, mint a levéltárak, ugyanugy a könyvtárak lehetőségei, módszerei számottevően sokrétűbbek, eredményesebbek és kiterjedtebbek a muzeumiaknál. Ez a tény önmagában is indokolja, hogy a továbbiakban ezzel az intézménytípussal részletesebben foglalkozunk.

A könyvtár mint intézménytípus maga is meglehetősen sokféle intézményt jelöl, és ezek maguk is igen eltérő mértékben vesznek részt a magyar könyvtári rendszer egésze elé kitűzött feladatok elvégzésében, a célok elérésében. Ezuttal azonban a hasonlóságok, rokon vonások, főként pedig a legkülönbélebb típusú könyvtárak szoros egységben, rendszerben történő működése indokolatlanná teszi, hogy a továbbiakban külön-külön beszéljünk mondjuk a szakkönyvtárakról, az iskolai könyvtárakról, a közművelődési könyvtárakról stb.

A könyvtárak tevékenysége az elmúlt időszakban nyitottabbá lett, szolgáltatásai sokszínűvé váltak, ma már nem szűkül le a könyvek mechanikus kölcsönzésére, hanem különféle művelődési formákat ötvöz egybe. A könyvtárak egy része az elmúlt években fokozódó mértékben vált egy adott település, vállalat, intézmény, iskola "dolgozószobájává", az információszerző, illetve -közvetítő helyévé. A differenciált szolgáltatások nyújtására alkalmas alig 2000 könyvtárban a kölcsönzés jelentőségének fennmaradása mellett (a kölcsönzött kötetek száma évente csaknem 60 millió egység) erőteljesen megnőtt az állomány helyben történő használata (évi 20-22 millió kötet).

A tanácsi és szakszervezeti könyvtáraktól kölcsönzött szépirodalmi művek között számottevően növekedett a szocialista eszmiségű és értékes humanista tartalmú művek aránya. Az olvasmányszerkezet pozitív irányú változásaiban a társadalmi szervezetek és a könyvtárak is jelentős szerepet játszottak, elsősorban a különféle olvasómozgalmak (Olvasó Népert, Kell a jó könyv, Olvasó munkásért, Művelt Ifjuságért stb. mozgalom), a kiállítások, író-olvasó találkozók, műsoros estek, ajánló bibliográfiák stb. révén.

A korszerű természettudományos világkép, a marxista világnézet, a műszaki kultúra fejlődése szempontjából figyelemre méltó,

hogy a közművelődési könyvtárakban is erősödik a tudományos és ismeretterjesztő szakirodalom iránti igény: országosan a korábbi 20%-kal szemben 30%-ot tesz ez ki, néhány nagyobb közművelődési könyvtárban eléri az 50-60%-ot is a szakirodalom részesedése a kölcsönzött köteteken belül. Főleg a társadalomtudományok - 5,3%-ról 8,1%-ra - és a gyakorlati munkához közvetlenül kapcsolódó műszaki és természettudományos művek iránt nőtt meg a kereslet az elmúlt évtizedben. Az iskolai könyvtárakban - éppen az új tantervek hatására - az ismeretterjesztő, a tananyagot kiegészítő művek olvasása, napi használata növekszik.

A könyvtárakban őrzött helyismereti, üzem- és iskolatörténeti gyűjtemények egyre jobban kiegészülő, teljessé váló, igen jelentős bázisai a honismereti mozgalomnak, a helytörténeti munkáknak.

A könyvtári tevékenység sokoldalúságának jellegzetes példái a gyors ütemben gyarapodó rendezvények, amelyek elsősorban a felnőttoktatást, a szakmai és a politikai képzést és önképzést hivatottak támogatni. Ahol erre a lehetőségek adóttak, a könyvtár használatához kapcsolódó művelődő kis közösségek, szakkörök, önképzőkörök, vitakörök stb. alakultak ki; közülük csaknem valamennyi rendszeresen foglalkozik aktuális politikai kérdésekkel, a lakóhelyi közösséget közvetlenül érdeklő politikai kérdésekkel.

Az elhelyezési körülményektől függően gyakoriak az egyéb rendezvények, az előadások, előadói estek, író-olvasó találkozók, vitafórumok, művészeti bemutatók. Ezekhez legtöbbször könyvkiállítások kapcsolódnak, ajánló bibliográfiák készülnek. A zenei gyűjteményre épülve már sok helyütt zenei előadás és kishangverseny szerepel a könyvtári programokban. A könyvtárak ezekkel az új szolgáltatásokkal nagy szerepet vállalnak a zenei és az esztétikai nevelésben, a vizuális kultúra fejlesztésében.

A könyvtárak nevelő szerepe elsődlegesen az állandóan hozzáférhető szolgáltatásokon, ezek megismertetésén, elterjesztésén keresztül érvényesülhet, egyre nagyobb azonban a különféle "könyves" és olvasási akciók, "hetek", "hónapok", olvasótáborok stb. szerepe is. Az utóbbi években az ilyen rendezvények célsze-

rűbbek, "méretarányosabbak" és hatékonyabbak lettek, jobban kötődnek a könyvtárak alapszolgáltatásaihoz.

Számos értékes irodalmi mű számára toboroztak tömegesen olvasókat - és készítették nem egyszer alkalmi vitakörök kialakulására - a közelmúltban lezajlott vagy jelenleg is folyó, országos, illetve helyi kezdeményezésű olvasómozgalmak. Különösen nagy jelentőségű közülük, éppen mert alapvetően nem kampány-jellegű, az Olvasó Népért mozgalom, amelyet a Hazafias Népfront irányít. A mozgalmakkal járó mindennapi feladatok zöme azonban a könyvtárosokra hárul.

Széles körű együttműködéssel, a könyvtárak irányításával vagy aktív közreműködésével szerveződnek évek óta az olvasótáborok; számuk évente már meghaladja a százat. Ezekben elsősorban a társadalmilag, illetve kulturális szempontból hátrányos helyzetben levő tanulók ismerkednek meg a művelődés eszközeivel, lehetőségeivel, értékeivel. Öröndetesen szaporodnak a nemzetiségi olvasótáborok is. A jól működő olvasótáborok tapasztalatainak elterjesztése, módszereinek általánossá tétele egy új, tartalmas, művelődő könyvtári közösségi forma kialakulását alapozhatja meg.

A politikai műveltség színvonalának emelkedéséhez a könyvtár nagyon sok sajátos, csak rá jellemző eszközzel járulhat hozzá. Az eddig említettek mellett, de még azoknál is nagyobb hangsúllyal kell hivatkoznunk a könyvtárak szakirodalmi információs, tájékoztató munkájára, mint olyanra, amely lehetőséget teremt - méghozzá mindenki számára ingyenesen - az önművelésre, a demokratikus közéletben való aktív részvételhez elengedhetetlen ismeretek megszerzésére.

A magyar könyvtárügy valamennyi, a politikai műveltséget is segítő lényeges eredményének felsorolására aligha van itt terünk. Egyet mégis szükséges még kiemelnünk, és ez a könyvtárak olvasótáborra, személyi hatásköre. Könyvtáraink beiratkozott olvasóinak a száma mintegy 3,6 millió, ami nemzetközi mércével mérve sem lebecsülhető. A közművelődési könyvtárakat évente több mint 20 millió látogató keresi fel. Ez azt jelenti, hogy a könyvtárak családi-közösségi áttételeken keresztül a lakosság széles körével kap-

csolatban állnak. Az iskolai könyvtárak igénybevétele is növekedett (1975-ben 726 ezer, 1980-ban 906 ezer használó), és még további növekedésre kell számítani, mivel az új iskolai tantervekbe most először épült be a könyv- és könyvtárhasználatra nevelés. Ezek ellenére sokan vélekednek ma is úgy, hogy a Gutenberg-galaxis fénykora elmúlt, csillaga leáldozóban van. Kétségtelen, hogy a közművelődési könyvtárak olvasóinak a száma immár több, mint egy évtizede nem változott, minimális ingadozásokkal stagnál. Ha azonban ehhez figyelembe veszünk akár csak néhányat is a könyvtárhasználat növekedése ellen ható tényezők közül, be kell látnunk, hogy ez a stagnálás is csak komoly erőfeszítések eredményeként volt elérhető. Ilyen gátló tényező pedig sajnálatosan sok van; hogy csak kettőt említsünk meg: a szabadidő országos mértékű növekedését sajnálatos módon a művelődésre, s ezen belül olvasásra, könyvtárhasználatra fordított szabadidő csökkenése kísérte; ugyanakkor az ország, elsősorban a főváros és más nagyvárosok lakosságának nem csekély része "kiköltözött" a könyvtárak - jórészt kinőtt, elégtelen elhelyezési könyvtárak - hatóköréből: olyan új lakótelepre került, ahol évekig, ki tudja meddig kellett, kell várnia ésszerűen elérhető közelben működő korszerű könyvtárra.

Könyvtáraink, könyvtári rendszerünk annak ellenére ért el számottevő eredményeket, hogy működési körülményeinek fejlődése messzemenően nem tartott lépést sem a kiszolgálni kívánt társadalom, sem a konkrét formában jelentkezett könyvtárhasználói igények mennyiségi növekedésével és minőségi fejlesztésével. Így sajnos a társadalom színvonalához viszonyított elmaradásunk az utóbbi évtizedben nőtt. A könyvtárak nagyon sokszor nem kapták meg az e növekvő feladatokhoz szükséges támogatást.

Pedig és főleg könyvtáraink is csak akkor láthatják el nevelési feladataikat a társadalom szükségleteinek megfelelő színvonalon és hatékonysággal, ha ehhez a legfontosabb anyagi, szellemi és szervezeti feltételekkel rendelkeznek. Egyértelműen bebizonyított, hogy a megfelelő, kulturált körülmények közé kerülő könyvtárakban újrászűrt módon megnő a használók száma, mert ezek sokkal színvonalasabb, differenciáltabb szolgáltatások nyújtására képesek, aktívabban a rendezvények megtartásában, az olvasómozgalmak támogatásában, szervezésében stb.

A könyvtárak működési feltételei közül a leginkább meghatározó jellegű az elhelyezés, s ugyanitt a legnagyobb az elmaradás is: a könyvtárak többségükben elhanyagoltak, zsufoltak, esztétikailag sem kielégítőek. Nemzeti könyvtárunk új épülete most már hamarosan elkészül, de számos további, országos jelentőségű nagykönyvtárunk olyan mostoha körülmények közt működik, amely már nemcsak a szolgáltatások színvonalát, de a gyűjtemény megővését is veszélyeztetik. Említettük már a lakótelepi könyvtárak csaknem általános hiányát; hozzátehetjük, hogy a megyei és a városi könyvtárak, tehát a központi szerepet játszó közművelődési könyvtárak között is aggasztóan nagy a rendkívül rossz elhelyezési körülmények között működők száma. A városkörnyéki, agglomerációs övezetekhez tartozó településeken sem tartott lépést a könyvtárak fejlesztése a népesség robbanásszerűen gyors növekedésével. A kis- és szórványtelepülések könyvtári ellátásának viszonylag alacsony szintje elsősorban az erők szétforgácsoltságának, a szervezetlenségnek tudható be.

Az iskolai, s különösen az általános iskolai könyvtárak adottságaiban jelentős mértékű volt az utóbbi pár évben a javulás; sajnos ennek ellenére igaz, hogy még ma sem felelnek meg - összességükben - a korszerű oktatás követelményeinek, s még mindig a könyvtárügy leggyengébb láncszemét képezik.

A könyvtárak elhelyezésével voltaképp azonosan fontos gyűjteménye, állománya is. A könyvtári szolgáltatások kiterjesztése és színvonalának emelése szempontjából lényeges a választékbővítés; a hazai és a külföldi folyóiratok és kézikönyvek, az újabb dokumentumtipusok (hangrögzítések, vizuális dokumentumok stb.) beszerzése - figyelemmel a kiadványok árának rohamos emelkedésére - csaknem megoldhatatlan feladat. Ennek következtében különösen aggasztóvá vált a helyzet az elmúlt egy-két évben, és ha radikális intézkedésekre - állománygyarapítási keretek folyamatos növelésére, egyeztetett szerzeményezésre, a felesleges párhuzamosságok kiküszöbölésére stb. - nem kerül sor, veszélybe kerül a társadalom megfelelő könyvtári ellátása. Az árváltozások különösen súlyosan érintik a kisebb közművelődési és iskolai könyvtárakat, amelyek önállóan egyre kevésbé képesek még a legalapvetőbb dokumentumok beszerzésére is.

Az állománygyarapításra fordított összegek emelkedése, ha önmagában nézzük, jelentős, de összességében azonban ez nem elég az állomány olyan mértékű fejlesztéséhez, amely kompenzálja a növekvő dokumentumárakat és amely a bővülő könyvtári nevelő, tájékoztatási feladatok ellátásához - így a politikai nevelés hatékonyságának növeléséhez - elengedhetetlen feltétel.

A könyvtári rendszer működési feltételei sorában az előbbieknél kevésbé látványos, mégis igen jelentős a szervezet kérdése. Sok a kis, önálló működésre nem vagy csak igen gazdaságtalanul funkcionáló könyvtár. A számos, könyvtári szempontból ellátatlan terület, "fehér folt" mellett sok az átfedés, a felesleges párhuzamosság, és kevés az összehangolt, tervszerű együttműködés. Az elmúlt néhány évben olyan központosított ellátórendszerek kiépítése kezdődött meg, amelyek költség- és munkaerő-megtakarítással is színvonalasabb választékot, szolgáltatási rendszert tudnak nyújtani a kis településeken és a városokban, városkörnyéki településeken. A tervek szerint a központosított könyvtári ellátórendszerek szolgáltatásai fokozatosan kiterjednének - a közművelődési könyvtárak mellett - az általános iskolai könyvtárakra is, ami még inkább indokolja létrehozásuk központi segítségét, támogatását.

A könyvtári rendszer szervezeti korszerűsítésének másik "nagy tartaléka" az azonos vagy hasonló feladatkörű könyvtárak integrációja, elsősorban kis településeken, lakótelepeken, városi külterületeken. Az iskolai és a közművelődési könyvtárak iskolai szervezetben történő, illetőleg a tanácsi és szakszervezeti könyvtárak stb. összevonása a megfelelő feltételek megléte esetén nemcsak gazdaságos, hanem hatékonyabb, színvonalasabb szolgáltatások nyújtását is lehetővé teszi, és azt egyre több helyen felismerték.

A könyvtárak eredményeinek és a munka további javítását leginkább gátló tényezőknek az együttes figyelembevételével alakult ki, mindenekelőtt a IV. Országos Könyvtárügyi Konferencia ajánlásaira támaszkodva a magyar könyvtárügy hosszútávú működési-fejlesztési programja. Érdemes idézni az ajánlások megfogalmazását: "A következő időszakban a könyvtárak legfontosabb feladata, hogy járuljanak hozzá a társadalom szocialista vonásainak erősítéséhez, a népgazdaság további fejlődéséhez és a művelődési célok megvaló-

sítéséhez. Segítsék az általános, a politikai és a szakmai műveltség folyamatos fejlődését, működjenek közre a termelés és a munka hatékonyságának növelésében, szolgálják a tudományt, az oktatást, a kutató- és fejlesztő tevékenységet, a szabadidő kulturált felhasználását."

E feladat-meghatározásnak, és végső soron a társadalom igényeinek megfelelően a megerősítendő egységes magyar könyvtári rendszer legfontosabb célkitűzései az alábbiak:

A könyvtárak alakítsák úgy szolgáltatásaikat, hogy minden állampolgár egyszerűen, gyorsan és a neki legmegfelelőbb helyen juthasson hozzá a számára szükséges információkhoz, könyvtári szolgáltatásokhoz. A legalapvetőbb könyvtári szolgáltatások ingyenességét fenn kell tartani. Kiemelt figyelmet kell fordítani az aktív, kereső korosztályok, valamint a hátrányos helyzetűek könyvtári ellátására.

Jelentős mértékben javítani kell a gyermekek, az ifjúság könyvtári ellátását. A könyvtári rendszer fejlesztése során az eddigiekénél is szorosabban kell kapcsolódniuk az oktatásügy minden fokához és formájához; hogy eredményesen segítsük a könyvtárnak az oktatási rendszer megújulásából következő feladatokat.

A könyvtárak szolgáltatásaikkal kiemelten kell, hogy támogassák a tudományos, a kutatási és fejlesztési, az innovációs feladatok megoldását és a termelést; törekedjenek a világ tudományos eredményeinek érdemi megismertetésére, alkalmazzák az ésszerűen szervezett együttműködés eszközeit, és vegyék figyelembe a tényleges szükségleteket.

Ugy vélem, könnyen felismerhető, hogy ezek a kiemelt feladatok kivétel nélkül, s többnyire eléggé közvetlen formában szoros kapcsolatban állnak a könyvtáraknak a politikai műveltség fejlesztéséért, gyarapításáért végzendő munkájával. Határozottabban fogalmazva: az e célok felé haladó könyvtári rendszer egyre jelentősebb szerepet fog játszani a politikai műveltség terén, míg a kitűzött céloktól elhajló, látványos, direkt, de szükségképpen átmeneti

"sikereket" hajszoló intézmények igen rövid időn belül alkalmatlanná válhatnak politikai feladataik ellátására is.

Tudjuk természetesen, hogy céljaink csak meglehetősen hosszú idő alatt érhetők el, s azt is, hogy igen sok, könyvtáron belüli és könyvtáron kívüli feltétel fokozatos teljesülése is szükséges ahhoz, hogy elmondhassuk: ezeket a feladatainkat eredményesen hajtottuk végre.

Valamennyi fő feladat végrehajtását segítő feltételt itt most áttekinteni lehetetlen kíváncsi volna. A legfontosabbokról, azokról, amelyek a legnagyobb mértékben befolyásolják azt, hogy a könyvtárak többek között milyen mértékben és eredményességgel vehetnek részt a politikai műveltség növelésében, semmiképp sem hagyhatjuk azonban említés nélkül.

Elsőként szólnék arról, amit "második alfabetizációnak" is szoktunk mondani: a könyvtár használatára való nevelés és felkészítés, mindazoknak az ismereteknek, jártasságoknak és készségeknek még iskolás korban való megszerzése, amik a könyvtár használatát egyszerűvé, kényelmessé, napi rutintevékenységgé tehetik. Nem kevésről van itt szó. Mindenekelőtt arról, hogy a gyermekeket, fiatalokat megtanítsuk olvasni, könyvet és könyvtárat használni, sőt, kicsit általánosabban fogalmazva: az élete folyamán bizonyosan vagy igen valószínűleg szükséges információs források megismertetésére és használatuk módjának elsajátíttatására kell törekednünk. Ezzel szoros összefüggésben - nevelési célként - el kell érni, hogy a könyvtárhasználat szokássá, szükségletté váljék, hogy az ily módon nevelkedett felnőtt pontosan tudja, érzékelje: mikor, milyen célra fordulhat könyvtárhoz, s ezt meg is tegye. Mindehhez természetesen nélkülözhetetlen, hogy a pedagógus olyan mértékben ismerje a könyveket, a könyvtárat, hogy ezek használatát - úgy, ahogyan azt az új közoktatási koncepció el is várja tőle - a napi iskolai oktató-nevelő munkába szervesen illessze be. Ez a feladat elsősorban a pedagógusok képzésében és továbbképzésében jelentkezik. Végezetül, de az előbbieknél semmivel sem kevésbé fontos: az iskolai és a gyermekkönyvtárakat alkalmassá kell tenni mindezen funkciójuk ellátására.

Mindez persze a legkedvezőbb esetben is csak egy további generáció számára teszi természetessé a könyvtárak használatát. Nem mondhatunk le azonban azokról sem, akik még nem kapták meg iskolai tanulmányaikhoz illeszkedően ezt a segítséget. Nagyon lényeges feladat, hogy a könyvtárak ismertessék meg szolgáltatásaikat meglévő és lehetséges használóikkal, de ugyanilyen lényeges feladat, hogy az oktatásügy minden munkása, fenntartója is teljesítse e téren is méltánytalanul mellőzött, mellőztetett feladatát!

Ebből a szempontból igen kedvező a könyvtárak számára, hogy amig egyfelől szolgáltatásaikkal jelentős mértékben hozzá tudnak járulni a szocialista demokratizmus erősödéséhez, kiteljesedéséhez, ugy másfelől ez a folyamat pozitív visszahatást is gyakorol: a közéletben való aktívabb részvétel, a demokratikus jogok rendszeres gyakorlása szükségessé, sőt, elkerülhetetlenné teszi egyebek között a könyvtárak rendszeres használatát is.

A céljaink eléréséhez nélkülözhetetlen feltételek sorában másodikként óhatatlanul olyanokról kell szót ejteni, amelyek kizárólag vagy meghatározó mértékben a könyvtárak pénzügyi ellátottságától, helyzetétől függenek. Legsúlyosabb gondjaink sorában beszéltünk már a könyvtárak elhelyezéséről. A feltételek legnagyobb ütemű javulására talán e téren volna szükség, de tudjuk azt is, hogy az elkövetkező néhány évben csak nagyon szerény bár nem lebecsülendő eredményekre van kilátásunk. Hasonlóképp nagyon lényeges, hogy a könyvtárak költségvetése lehetővé tegye az állomány tervszerű, egyenletes gyarapítását, ne eredményezzen olyan hiányokat, gyűjteményi "lyukakat", amelyek később soha többé nem lesznek befeloldozhatók.

Előbbre kellene lépniünk a könyvtárak berendezése, technikai felszerelése területén. A számítástechnika könyvtári alkalmazásában, a másolatszolgáltatás vagy a híradástechnikai eszközök igénybevételeiben lemaradásunk a legfejlettebb könyvtári rendszerrel rendelkező országokhoz képest évtizedesnél is nagyobb. Pedig bármennyire is igaz, hogy a könyvtáros lelkesedése, a könyvtárban rejlő tartalékok kihasználása nagyon sok mindenre képes, csodákra mégsem: és amig a géppel könnyebben, gyorsabban, egyszerűbben és pontosabban elvégezhető munkákat is könyvtárosoknak kell végez-

niük, addig bizonyosan nem jut elégséges idő a könyvtárhasználók igényeivel, gondjaival, problémáival való alapos törődésre, addig bizonyosan nem lesz a könyvtár alkalmas lehetőségeinek teljes kibontakoztatására. De itt másról is szó van és ez lényegesebb: bekapcsolódní, átvenni a világ adatbankjainak információs szolgáltatásait.

Harmadikként essék szó a jelen előadás tárgya szempontjából kiemelkedő fontosságú személyi feltételekről, az emberi tényezőről, a könyvtárosról. Sokirányuak azok az igények, amelyeket társadalmunk a könyvtárossal szemben támaszt: szakmai felkészültség, elhivatottság, hivatástudat, a politikai közéletben való aktív részvétel, szolgáltatási készség, a könyvtárhasználói igények felismerése és figyelembevétele stb. Könyvtárosképzésünk most folyó korszerűsítése a lehetőségek határain belül törekszik mindezek integrálására, feltételrendszerünk azonban itt is hiányokkal küzd. Fontos feladataink közé tartozik a helyes képzettségi arányok kialakítása az egyes könyvtárakban; a főiskolai könyvtárosképzés szervezeti bővítése, s az egyetemi szintű képzéssel együtt a folyamatos tartalmi korszerűsítés.

A képzés fejlesztésével párhuzamosan egyre nagyobb jelentőséget kellene kapnia a folyamatos és szervezett továbbképzésnek; melynek keretében is gyarapítani lehetne könyvtárosok általános és politikai műveltségét.

A könyvtárügy elé kitűzött célok elérésének, az ez irányba történő haladásnak vannak természetesen tágan értelmezett jogi feltételei. Részletes áttekintésük helyett hadd utaljak arra, hogy a munka további javításához, a könyvtári rendszer eredményes irányításához és felügyeletéhez szükséges jogszabályok, irányelvek, szabványok és más irányítási dokumentumok a vonatkozó párt-dokumentumokkal, magasszintű jogszabályokkal és más állásfoglalásokkal szoros összhangban folyamatosan készülnek.

Feltételeink sorában utolsóként - bár ez semmiképp sem fontossági helyüket jelzi - említeném meg azokat a tágan értelmezett szervezeti vonatkozásokat, amelyek általában nagyon fontos, egyes esetekben szinte meghatározó feltételei a könyvtárak eredményes,

hatékony munkájának. Ma már közismertnek tekinthető az a tény, hogy könyvtári rendszerünk rendkívüli mértékben elaprózott: nagyon sok az olyan könyvtár, amely önállóan gazdálkodó intézményként egyre kevésbé képes könyvtárként működni, eleget tenni mindazoknak a jogos, megalapozott elvárásoknak, amelyeket használói vele szemben támasztanak. Az amugy sem tulságos bőséggel rendelkezésre álló erőforrások, anyagi és személyi feltételek szétforgácsolása ésszerűtlenségekre, felesleges párhuzamosságokra vezet akkor, amikor a könyvtári ellátás "fehér foltjai" inkább növekednek, mint csökkennének.

Szeretném ezuttal is nyomatékosan hangsúlyozni, hogy az elaprózottság megszüntetése érdekében csak az önállóan működő könyvtárak számát szeretnénk érdemben csökkenteni, nagyon ügyelve ugyanakkor arra, hogy a könyvtári ellátás a legkisebb településen se romolhasson, éppen ellenkezőleg.

Az egyre nagyobb számban kialakuló, már említett ellátórendszerek ezt a reményünket teljes mértékben megalapozottá teszik, s hasonló a helyzet néhány integráció esetén is. Ez utóbbi szervezési eszköz alkalmazását illetően azonban óvatosságra törekszünk, s erre intünk is: a feltételekkel kellően alá nem támasztott, elsietett, megalapozatlan összevonás nem egy esetben az érintett intézmények munkájában visszaesést - ezen belül - a könyvtári ellátás színvonalának csökkenését vonta maga után.

Sem a könyvtárak, sem a levéltárak, sem a múzeumok nem elszigetelten, légüres térben dolgoznak. A feladatok folytonos és gyors ütemű bővülése, a közgyűjteményekkel szemben támasztott igények mennyiségi és minőségi növekedése ma már követhetetlen a feltételek azonos ütemű növelésével. Az intézmények közötti együttműködés, a feladatok, a munka ésszerű megosztása, az elkerülhető párhuzamosságok megszüntetése mind olyan eszköz, amely teljes kiaknázottságát még nem érte el, ahol a jövőben még igen sok lehetőség van. Háromfokozatu együttműködésről van itt voltaképp szó: a leginkább kiterjedt, a mindennapi munkában leginkább nyomon követhető együttműködésre az azonos típusu egyenmű intézmények között van lehetőség. Érthető módon ezen a téren jutottunk is a legmesszebb: a könyvtárak egymás közti együttmű-

ködése ma már igen gyakori, s az utóbbi években nem ritkán tette lehetővé a szolgáltatások észrevehető mértékű javítását jelentős anyagi ráfordítás nélkül is. A második szinten a különféle típusú közgyűjtemények egymás közti együttműködését említhetjük. Éppen a politikai műveltség gyarapítása érdekében végzett tevékenységek sorában már ma is akadnak igen jó együttműködési példák: közös kiállítások, rendezvények, kiadványok; a lehetőségek köre azonban ezeknél lényegesen bővebb. Végezetül az együttműködés legkülső, de előbbieknél semmivel sem kevésbé lényeges köre: a közgyűjtemények együttműködése a legkülönbözőbb más művelődési, különösen oktatási intézményekkel, sőt nemcsak művelődési intézményekkel, szervezetekkel.

Jó példák e téren is nagy számban sorolhatók volnának, mégis az időhiány mellett még egy tényező visszatart ettől. Semmiképp sem szeretnék olyan látszatot kelteni, hogy az intézmények közötti együttműködés terén minden rendben van - mint ahogy említettem is korábban -, s még azt sem merném mondani, hogy a lehetőségekhez képest jelentős arányú a már megvalósult együttműködések száma. Tapasztalataink arra mutatnak, hogy ennek ma még az ellenkezője igaz, s hogy ezen a téren is rendkívül sok még az előtünk álló feladat. Így a példák felsorolása helyett inkább hadd utaljak itt egy olyan tényezőre, amely sajnálatosan, de érhető módon gátolja az együttműködés szükséges mértékű elterjedését. Arra a téves gyakorlatra utalok, amely - legalábbis a művelődésügy esetében - az együttműködést kimondva vagy kimondatlanul összetevési feladatok átvállalásával, átvállaltatásával. Hogy saját területünkre illeszkedő, de szerencsére fiktív példával éljek: rendkívül lényeges, hogy a különböző közgyűjtemények együttműködjenek a helytörténeti kutatásokban, ám súlyosan téves volna, ha ennek keretében a könyvtár a muzeumi tárgyakból alakítana ki gyűjteményt, arra helyezné a hangsúlyt, vagy a muzeum vélné fő feladatának ajánló bibliográfiák szerkesztését.

Említettem már, hogy a politikai műveltség fejlesztése érdekében valamennyi közgyűjtemény egész tevékenységével vesz részt, és ez másként nem is lehet eredményes. Teljességgel természetes tehát, hogy a közgyűjtemények egymás közötti és más intézményekkel kialakított vagy kialakítandó együttműködése jelentős mértékben

befolyásolja, hogy összességükben milyen mértékben és milyen hatásfokkal tudnak aktívan bekapcsolódni ebbe a munkába.

Előadásom lezárásaként szeretnék utalni arra is, hogy a közgyűjtemények tevékenysége - ezen belül a politikai műveltségi színvonal emelése érdekében végzett sokrétű munkája - és a társadalom közötti kétirányú kapcsolat ezen a téren is szembeszökően érvényesül. Arról van szó nevezetesen, hogy olyan társadalmi jellemzők, mint az iskolai végzettségi szint emelkedése, a szabadidő és ezen belül a művelődésre fordított szabadidő mennyiségi alakulása, a szocialista demokratizmus erősödése, a lakóhelyi és munkahelyi közéletben való részvétel fokozódása, a társadalom részéről jelentkező igények; igen közvetlenül hatnak vissza a közgyűjtemények különféle szolgáltatásaira, azok használatára, igénybevételére. Munkánk megítélésakor ezt sem hagyhatjuk figyelmen kívül.